BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN HET GROND- BEZIT IN DE CHINEESCHE DISTRICTEN,

DOOR

H. E. D. ENGELHARD.

Nu de Europeesche industrie zich hoe langer hoe meer op de Buitenbezittingen met haren onmetelijken rijkdom van allerhanden aard begint te werpen en het rijk Sambas, in de residentie Westerafdeeling van Borneo, mede het onderwerp van hare ernstige nasporingen is geworden, kwam het mij zeer wenschelijk voor de rechten te doen kennen, welke de Chineesche bevolking op de gronden bezit in de mijndistricten van dat Sultanaat. Daartoe raadpleegde ik mijne aantekeningen uit den tijd, toen ik assistent-resident van de afdeeling Montrado was.

Bij Staatsblad 1895 n° 75 werd de administratieve indeeling dezer residentie, en daarmede tevens die van het rijk Sambas, gewijzigd door opheffing van evengenoemde afdeeling.

Ten einde verwarring te voorkomen, heb ik mij bij de behandeling van het onderwerp gehouden aan de oude indeeling, vastgesteld bij het „Provisioneel reglement voor het binnenlandsch bestuur in de nieuwelings onderworpen Chineesche districten“, voorkomende in Stbl. 1857 n° 67. Gemakshalve en ter bekorting worden de namen der onderafdeelingen genoemd naar de standplaatsen der besturende ambtenaren te Singkawang, Montrado en Bengkajang.

Het gewoonterecht der Chineezzen op de door hen ontgonnen goudhoudende gronden wordt hoofdzakelijk beheerscht door de toestanden waaronder het ontstaan is, en mitsdien kunnen daarin de navolgende tijdperken onderscheiden worden.

- 1^e. De kongsitijd, eindigende met de onderwerping der kongs Thai Kong en de opheffing der kongsimijnen in 1854.
- 2^e. De tijd van 1855 tot 1862, onder de werking der publicatie van 15 Januari 1855.

3^e. De tijd van 1862 tot heden, onder de werking van Staatsblad 1862 N° 134.

Bij het vasthoudende karakter der Chineezzen aan oude zeden, gewoonten en gebruiken, is het bedoelde gewoonterecht, zooals dat gedurende het eerste tijdvak bestond, zelfs in den tegenwoordigen tijd niet te loochenen. Het is echter zeer moeilijk daaromtrent bepaalde gegevens te verzamelen, omdat de ter zake handelende Chineesche geschriften deels gedurende de expeditie van 1854, deels later, door de besturende ambtenaren zijn vernietigd.

Ik heb mij dus bij het onderzoek moeten verlaten op de overlevering zooals die door ouden van dagen, vroegere mijnhoofden en arbeiders uit den kongsitijd werden medegedeeld. Daarbij behoort echter in acht genomen, dat het bedoelde gewoonterecht nagenoeg overal afhankelijk was van locale toestanden, zoodat daartoe eene studie, zoo niet van elke mijn afzonderlijk, minstens van de voornaamsten noodig is. Zonder te veel in détails af te dalen, zal ik trachten, wat mij omtrent dat gewoonterecht bekend werd weer te geven. Tot betere beoordeeling van het ondervolgende, acht ik het noodig een résumé vooraf te doen gaan van de ontwikkelingsgeschiedenis der kongsi's tot de opheffing der Thai Kong kongsi in 1854 en ter zake te mogen refereeren voornamelijk aan P. J. Veth, de Westerafdeeling van Borneo; Kielstra, Bijdragen tot de geschiedenis van idem; de kongsi's van Montrado door den kontroleur der 2de klasse bij het binnenlandsch bestuur S. H. Schaank ¹, en het kongsiwezen van Borneo door Dr. J. J. M. De Groot.

Het schijnt, dat de eerste Chineesche emigranten op last of met toestemming van den Sultan van Sambas Akamoed'din, ook wel genaamd Marhoem Djama, de goudhoudende gronden in deze afdeeling bewerkt hebben. In geen geval konden die vreemdelingen op die gronden ooit eenig ander recht dan dat van gebruik doen gelden.

Bij het steeds toenemen van het aantal Chineezzen sloten zij zich, naar hun aard, nauwer aan elkander naarmate hun belang, hun stamverwantschap of het gesproken dialect zulks medebracht. Zoo ontstonden goudgraversvereenigingen, welke den algemeenen naam van foei droegen.

Hetzij door vrijwillige samensmelting, hetzij door geweld als

¹ Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde deel XXXV.

gevolg van onderlinge twisten en veeten, nam hun aantal geleidelijk af, totdat er zich tegen het jaar 1776 in Montrado 14, in Lara-Loemar (onderafdeeling Bengkajang) 7 en te Boedok 1 bevonden.

Bij de steeds toenemende ommacht en krachteloosheid van het sultansbestuur moest noodzakelijk bij de foei's de behoefte ontstaan hun invloed ook uitwendig te doen gelden. Eene nauwere aansluiting van de foei's in Montrado, het centrum der goudgraversvereenigingen, was daartoe noodzakelijk, en de Fo Sjoen kongsi als politiek lichaam, belast met de leiding der buitenlandsche aangelegenheden, werd geboren en gevestigd te Montrado.

Elk dezer foei's of kongsi's — welken naam zij later ontvingen — achtte zich de uitsluitende bezitster van het land waarin zij zich gevestigd had, zonder zich veel te bekommeren om het sultansbestuur. Slechts nu en dan, wanneer het belang der foei's of kongsi's het medebracht of het inlandsche bestuur zich, hoe dan ook, eenigermate liet gelden, werd een onbeduidende recognitie betaald.

Hierdoor erkenden zij dus het recht van den Sultan op den door hen gebruikten grond, en het inlandsche bestuur, hoe onmachtig ook tegenover de kongsi's, heeft nooit nagelaten op de handhaving van dat recht aan te dringen.

De kongsi's lieten zich elk door één afgevaardigde of Thang-tjoe in de Fo Sjoen vertegenwoordigen. In 1776 waren er alzo 14; maar tengevolge van onderlinge oorlogen en onlusten losten zich eenige op in de kongsi Thai Kong, terwijl anderen het land Montrado verlieten.

Zoo verminderde het aantal Thang-tjoe's in 1807 tot 12, in 1808 tot 7, in 1823 tot 4, maar vermeerderde het in 1825 tot 5 doordat Thai Kong — toen reeds de machtigste en invloedrijkste — het recht verkreeg 2 afgevaardigden naar de Fo Sjoen te zenden. In 1830 week de Man Fo kongsi naar Landak, zoodat het aantal leden der Fo Sjoen tot 4 werd teruggebracht en van 1837 tot 1850 daalde dat getal tot 2, doordat de Sjin Woek en Hang Moei kongsi's zich in Thai Kong oplosten. De Fo Sjoen werd dus vertegenwoordigd door de twee Thang-tjoe's van Thai Kong, zoodat deze kongsi, met het bereiken van haar toppunt van macht, tevens alleenheerschend in Montrado was geworden.

In datzelfde tijdvak van 1837—1850 verkreeg Thai Kong ook een overwegenden invloed op de Lim Thian kongsi in Boedok en op de kongsi's in Lara en Loemar. Mitsdien werd het aan de eerste

vergunnd een Thang-tjoe naar de Fo Sjoen te zenden, terwijl dat lichaam een zaakgelastigde zond naar Lara-Loemar, om daar als dwarskijsker werkzaam te zijn.

Al de kongsi's, zoo in Montrado als in Lara-Loemar, hadden hare grenzen, die, hoewel niet beschreven, toch in algemeene trekken vrij juist bekend waren, zoodat Thai Kong, op het top-punt van hare macht, kon zeggen, dat zij meesteres was van het land gelegen in de voormalige onderafdeelingen Singkawang, Montrado en Bengkajang.

De verschillende foei's van 1776 bezaten allen goudmijnen, waarvan de opbrengst moest dienen tot goedmaking der door haar gemaakte onkosten in het publiek belang, als het maken en onderhouden van breede voetpaden en bruggen, het transport der voor de foei benoodigde artikelen, het schoonmaken en schoonhouden der rivieren, geschikt voor den op- en afvoer enz. In 1854 bezat Thai Kong, naast vele kleinere, verscheidene grootere goudmijnen, waarin met 100 tot 200 arbeiders gewerkt werd, als: Sjong Woek, Ha Woek, Sjong Sing Woek, Pak-Dji Lo, Na Loo Théoe, Liën Tzë Pi, Hang Moei San, Pi Tji Ha, alle in de voormalige onderafdeeling Montrado; Ma Sa Ha bij Samping in Loemar; Thai Thiang en Lo Sing Kheo, beiden in Lara nabij Salinsé.

Aan het hoofd dezer mijnen stonden twee Fo-tjong's of mijnhoofden, die in hunne werkzaamheden werden bijgestaan door drie Tshai-khoe's, namelijk een administrateur, een kashouder en een provisiemeester, die het toezicht had zoowel op het magazijn van levensmiddelen als op dat van materialen en de verstrekking daarvan; en eindelijk door acht Tin-koeng's¹. Het was hun eenige zorg nacht en dag te waken dat de goten en waterleidingen niet door kwaadwilligen of onvoorziene omstandigheden werden afgeleid of verstopt en dat het daarin aanwezige goud niet werd gestolen. Bij de kleinere mijnen had men slechts één Fo-tjong, twee Tshai-khoe's en vier Tin-koeng's.

Natuurlijk was bij den aanleg en opening dezer mijnen nimmer sprake geweest van het vragen van vergunning aan het zwakke en onmachtige inlandsche bestuur.

Na de groote expeditie in 1854 en de opheffing dientengevolge van de Thai Kong kongsi, werden al hare mijnen geconverteerd in Khak-theo's of partikuliere mijnen. Dergelijke mijnen bestonden ook

¹ In Montrado So-liau en in Benkajang To-liau geheeten.

reeds in 1776 tijdens het bestuur der foei's, en hunne inrichting moet nagenoeg op denzelfden voet zijn geschoeid geweest als die der kongsimijnen.

Welke rechten deze khak-theo's in de verschillende foei's hadden is zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, meer na te gaan; maar ongetwijfeld zullen zij wel nagenoeg dezelfde zijn geweest en gebleven als onder Thai Kong. Bij mijne onderzoekingen heb ik mij dus moeten bepalen tot het gewoonterecht, zooals dat bestond in de jaren 1837 tot 1854, toen de Thai Kong kongsi het toppunt van macht had bereikt.

Bij herhaling werd tot dusver gesproken van mijnen. Alvorens verder te gaan, dient thans stilgestaan bij de beteekenis van dit woord, te meer omdat het voorkomende in Staatsblad 1862 n° 134 daaromtrent niet zeer duidelijk is en aanleiding tot verwarring geeft.

Onder een mijn behoort te worden verstaan een open werk, een af- of ingraving in den bodem, en naargelang van de plaats, waar zij verricht wordt, en de wijze van exploitatie, draagt zij de navolgende namen: nam of thai-nam is een min of meer trechtervormige ingraving in den vlakken bodem, waarbij men gebruik maakt van pompen, en de goudhoudende grond in een goot — lok-sa — uitgestort wordt; bij pan-san-sa-nam — eene af-, soms ook een ingraving aan de helling van een berg of heuvel — geschiedt dit laatste eveneens, maar zonder gebruikmaking van pompen. In een san-sa wordt de bovengrond aan den rug of den top van een heuvel, na afgegraven te zijn, weggespoeld en verzamelt zich het goud in een goot; terwijl eindelijk het winnen van goud uit anders door het uitbreken, stampen, roosten en ten slotte uitwasschen van het aldus bewerkt gesteente o-loeng wordt genoemd.

Te Boedak, maar ook nergens anders in deze afdeeling, wordt nog goud gewonnen uit de steenachtige overblijfselen van oude mijnen; dit heet kong-thai-phiang.

Deze laatste daarlatende, zijn de overige de vier hoofdvormen van Chineesche mijn-ontginningen, welke op dezelfde plaats vaak samen worden aangetroffen, afhankelijk van het terrein.

Deze mijnen worden geëxploiteerd, hetzij door alleen werkende personen, dan wel door een vereeniging van mijnwerkers, aandeelhouders in de mijn, die een zeker aantal arbeiders op vast maandloon met vrije kost en inwoning in dienst nemen.

Welke wijze van exploitatie gevolgd wordt, steeds is het gebruik van stroomend water onmisbaar. Om dit te verkrijgen, worden

vaak met groote kosten waterreservoirs — foet-long, in het maleisch pegong geheeten — soms van zeer groote capaciteit, aangelegd, welke de mijnwerkers moeten in staat stellen, zoo mogelijk het geheele jaar, onafhankelijk van den regen, door te werken. Met dat doel werden kleine rivieren of beken afgedamd of stuw-dammen daarin gelegd, hetgeen 't goedkoopst en gemakkelijkst was, zooals te Lo Sing Kheo bij Salinsé, en te Pi Tji Ha bij Montrado. Soms werd een riviertje, waarin zich water verzamelt, gedeeltelijk afgesloten, zooals te Pak Koe Nam bij Singkawang, dan wel werd het water van een riviertje of beekje in een meer of minder diepe inzakking van den bodem geleid, zooals te Khau Theo met het zoogenaamde meer van Montrado het geval is, waarheen het water der Soengei Rajja gebracht werd. Ook werden improductieve en daarom verlaten mijnen aan dat doel dienstbaar gemaakt. Zeldzamer werd de bodem over eenige uitgestrektheid uitgegraven en in een waterplas herschapen, daar die voorloopige arbeid met zeer groote kosten gepaard ging.

Zoowel tot goedmaking der veelal aanzienlijke kosten als tot voorziening der mijnwerkers van versehe visch, werden dergelijke watervergaarplaatsen tevens dienstbaar gemaakt aan de vischteelt en aan de cultuur van waterplanten, geschikt voor varkensvoeder.

Verder werden daaruit leidingen naar de mijn gegraven, soms van eenige palen lengte zooals te Soen Fo.¹ Het daarin stroomende water werd door middel van goten — kim-kheo — in en door de mijn gevoerd, ten einde daarin het gedolven goud te kunnen wasschen door middel van de doelang², of van de djao-sjon of wieg, zooals te Boedok.³ Aan vrouwen en ouden van dagen was het vergund het aldus afgewerkte water te zuiveren van de nog daarin aanwezige gouddeeltjes, hetgeen kheo-moei of sa-moei genoemd wordt.

Tijdens het bestaan der foei's was het aan iederen Chinees veroorloofd een mijn te openen binnen het gebied der foei, waartoe hij behoorde. Zijn leertijd kon hij doorbrengen bij de foei, welke hem goeddacht, maar daarna was hij verplicht tot een foei toe te treden en in de achtste maand van het Chineesche jaar zijn eed van trouw daaraan af te leggen. Wenschte hij uit te treden, dan kon dit eerst geschieden nadat hij zijnen naam in het ledenregister

¹ Gelegen op circa 5 paal afstand van Bengkajang op den weg naar Loemar.

² Een diepe, houten bak of bord van circa 45 decimeter doorsnede.

³ Hier werd dat werktuig circa 17 jaren geleden ingevoerd door een Chinees van Sarawak.

in den tempel zelf had doorgehaald in tegenwoordigheid van het foei-bestuur.

Nadat Thai Kong in 1837 de alleenheerschende kongsì was geworden, werd het aan niemand vergund een mijn te openen en de daarvoor benoodigde waterwerken aan te leggen, dan nadat ten genoegte van die machtige kongsì was aangetoond de plaats, waar men de mijn wenschte te openen; in alle geval werd de vergunning geweigerd indien het aangevraagde terrein zich in de nabijheid eener kongsimijn bevond of de kongsì meende dien grond zelf met voordeel te kunnen exploiteeren. Bij de aanvraag om vergunning moest tevens opgaaf gedaan worden van het aantal personen bij de mijnexploitatie werkzaam, hetgeen noodig was voor de heffing der verschuldigde belasting.

Behalve de talrijke belastingen, waaraan de Chineesche onderhoorigen van Thai Kong onderworpen waren, hadden de mijnwerkers op te brengen het zoogenaamde Kiok-theoe-fong (patjoel-geld). Deze belasting was eigenlijk een pacht van het recht tot mijnontginning; zij varieerde van f 0.50 tot f 12— 's maands per persoon en was geheel afhankelijk van de opbrengst der mijn. Hiervan moest telkens, na eene plaats gehad hebbende goudlichting¹ aan het kongsibestuur worden kennis gegeven.

Van de betaling dezer belasting waren vrijgesteld de vrouwen en ouden van dagen, die het goud in de leidingen mochten nawasschen, en het keukenpersoneel in het mijnhuis, om reden dit als niet-arbeidende in de mijn werd beschouwd.

Bevredigden deze opgaven dat kongsibestuur niet, zoodat de belasting beduidend zoude moeten verminderd worden, dan had het 't recht door een of meer gecommitteerden eenige khak-sa's (= monsters) van den gedolven grond te doen onderzoeken en daarnaar het bedrag der belasting vast te stellen. Weigerde men dien personen den toegang tot de mijn, of bemoeilijkte men hunne werkzaamheden, zoodat geen behoorlijk onderzoek van khak-sa's kon plaats hebben, dan werd de mijn, naargelang harer vermoedelijke productiviteit, door Thai Kong genaast of gesloten, d. w. z. het verbod uitgevaardigd haar verder te bewerken.

¹ Het goud, dagelijks gewonnen, werd in de boeken opgenomen en in de kongsikas gedeponeerd, waar het bleef tot het voldoende werd geacht om onder de aandeelhouders te worden verdeeld. Dit geschiedde bij zeer productieve mijnen doorgaans om de drie maanden; anders om de veertig dagen. Dit heette dan goudlichting.

Zooeven werd gezegd, dat bij het aanvragen eener vergunning de plaats, waar men de mijn wilde openen, moest worden opgegeven. Van het aangeven van bepaalde grenzen van het aangevraagde terrein was evenwel nimmer sprake, noch van den kant des aanvragers, noch van dat der kongsi. Evenmin werd daarbij rekening gehouden met de Dajaks, op wier territorioir feitelijk de verschillende kongsi's in Montrado, Lara en Loemar gelegen waren.

Toch waren die grenzen vrij wel duidelijk en aan een ieder bekend, want naargelang de mijn een san-sa, pan-san-sa, thai-nam of o-loeng was, bleven de grenzen beperkt tot een waterscheiding, eenige uitgemijnde gronden, ladangs die aan anderen toebehoorden, sawah's, terreinen voor Chineezzen onbewerkbaar, zooals massieve rotsen of die, naar hunne meening, weinig of niet goudhoudend waren, enz.

Op het terrein komt men dan ook langzamerhand tot een tamelijk bevredigende oplossing omtrent de grenzen, waarbinnen niemand anders eenige rechten mag uitoefenen. Natuurlijk werden die grenzen altijd zoo groot mogelijk genomen om zich voor verscheidene jaren van werkterrein te verzekeren, opdat de dikwijls zeer kostbare voorbereidende werkzaamheden niet vruchteloos zouden worden.

Onverschillig of de mijnen door meerderen dan wel door enkele alleen-werkende personen werden bewerkt, altijd hadden zij de bovenomschreven grenzen. Had men de overtuiging gekregen, dat een daar buiten gelegen stuk grond voldoende goudhoudend was om geëxploiteerd te worden, dan was het veroorloofd dien grond, met toestemming van den eigenaar, te annexeren tegen uitkeering eener schadeloosstelling. Deze bedroeg gewoonlijk eenige thails goud ¹ of een bepaald aandeel in de te behalen winst. Tegenwoordig vindt men nog vele mijnen, die niet anders dan op deze wijze kunnen blijven doorwerken, zooals bijv. de bovengenoemde Lo Sing Kheoe bij Salinsé. ²

¹ Een thail goud is 0.035714 kilogram.

² In 't laatst van 1892 moest ook deze mijn ophouden met werken. Over 't algemeen gaat de Chineesche mijnindustrie jaarlijks achteruit, zooals blijkt uit de navolgende statistieken.

Aantal Mijnen.	Aantal personen tot een mijn of kongsi behorende	Opbrengst der mijnen in thails.			
		1890	1891	1892	Totaal.
75	404	1909	1337½	1371	4617½

In drie jaren werd alzoo geproduceerd gemiddeld 1539 thail = 164.909½ Kg.

Volgens het Koloniaal Verslag over 1898 bedroeg de pacht van de belasting

Die schadeloosstelling werd evenwel alleen aan Chineezzen, niet aan Dajaks uitgekeerd. Het schijnt dat hunne aanspraken op den grond, zelfs op de djërmai's ¹, eenvoudig werden genegeerd. Slechts dan wanneer de mijnwerkers de gronden — tembawang's — van verlaten Dajaksche kampongs noodig hadden, werd voor de daarop staande vruchtboomen eenige schadeloosstelling betaald.

De arbeiders in een mijn, ja zelfs andere Chineezzen, konden van de Fo-tjong's en Tshai-khoe's het recht verkrijgen, binnen de grenzen der aangevraagde mijngronden het terrein in cultuur te brengen en daarop allerhande gewassen te planten. Kwam dat terrein te eeniger tijd voor mijnexploitatie in aanmerking, dan werd den eigenaar voor den afstand van zijn plantsoen eveneens eenige schadeloosstelling uitgekeerd.

Dit geschiedde echter slechts zeldzaam, om reden het gewas diende hetzij tot toespijs der mijnwerkers, zooals obi's, suikerriet, diverse groenten enz., dan wel tot voedsel der gefokte varkens, zoodat tijdig die terreinen konden worden verlaten om andere voor dat doel geschikte op te zoeken.

Wijders had de aanvrager binnen de bovenbedoelde grenzen van het terrein het recht ladangs aan te leggen ten behoeve der mijnwerkers, mits aan de Thai Kong kongsi daarvoor grondhuur betalende, en verder in de bosschen zooveel hout te kappen en boschproducten in te zamelen als hem goeddacht. Deze bijverdiensten brachten dus in geen geringe mate er toe bij om de exploitatiekosten eener mijn tot een minimum terug te brengen en alzoo de te behalen winsten te vermeerderen.

Kwam de eigenaar eener mijn behoorlijk zijne verplichtingen tegenover Thai Kong na, dan kon hij, zelfs al verliet hij die, mits hij zijnen eed van trouw gestand deed, zijn recht op de mijn en de daarbij behorende waterwerken nimmer verliezen en ging dit recht bij zijn overlijden op zijne erfgenamen over. Waren deze ter plaatse niet te vinden, dan ging dat recht, naar Chineesch gebruik, op zijnen stam of Siang over.

op het graven naar goud in de residentie Westerafdeeling van Borneo als volgt:

1896 . . .	f 4584.—	waarvan voor de afd. Montrado	f 2052.—
1897. . . .	- 3876.—	„ „ „ „ „	- 1344.—
1898. . . .	- 3996.—	„ „ „ „ „	- 1464.—

¹ Djërmai = verlaten ladanggronden, welke ongeveer twee tot vijf jaren braak liggen.

Tot evenbedoelde verplichtingen behoorde in de eerste plaats: niet heulen met de vijanden van Thai Kong, en geregelde betaling der belastingen. Het plegen van een misdrijf, waarop de doodstraf gesteld was, ging niet per se gepaard met het verlies van het recht op de mijn.

Menigwerf deed zich echter het geval voor dat, indien een mijn zeer productief bleek te zijn, de mijnwerkers zóó hoog in de belasting werden aangeslagen, dat zij die niet of zeer moeilijk konden opbrengen. Hierin werd dan aanleiding gevonden de mijn te sluiten en haar voor eigen rekening, zoo noodig op grootere schaal, te exploiteeren. In dit geval ondergingen de kleine, in de buurt liggende mijnen van alleen werkende personen hetzelfde lot.

Het ontginningsrecht van mijngronden was dus tijdens de kongsi Thai Kong hoogst onzeker en hing geheel van willekeur af.

De rechthebbende op dergelijke gronden verloor zijn recht daarop geheel vrijwillig indien hij dat, bijv. bij vertrek naar China, aan anderen overdroeg, dan wel indien hij ze kennelijk verliet, daartoe genoodzaakt wegens gebrek aan het noodige werkkapitaal, volksverloop of om andere redenen. Hij mocht dan de aanwezige werktuigen, provisiën en andere roerende zaken verkoopen, maar niet het recht tot ontginning. Dit verviel aan Thai Kong, die daarover naar willekeur kon beschikken.

Had de eigenaar zijn recht aan een ander overgedragen, dan kon deze, met toestemming van de kongsi, in de mijn blijven doorwerken. Had die overdracht niet plaats gehad en was niemand genegen een dergelijke verlaten maar daarom nog niet uitgewerkte mijn te exploiteeren, hetgeen bijna altijd het geval was omdat men niet tevens de beschikking kreeg over het water in de leidingen en het reservoir, dan kon de eerste ontginner altijd, zelfs jaren daarna, nog zijne rechten daarop doen gelden. Gewoonlijk werd hem dit toegestaan, omdat de financiële belangen van Thai Kong zulks medebrachten.

Bij gemis aan voldoende werkkapitaal gaf men er echter dikwijls de voorkeur aan geld op te nemen; maar dit kon niet geschieden dan met toestemming der aandeelhouders. Het geld verkregen zijnde, was ieder van hen, naar evenredigheid van zijn aandeel, aansprakelijk voor de restitutie van kapitaal en rente. Werden geene winsten behaald, zoo werd de mijn verlaten en behield de geldschietter zijne pretensiën op de aandeelhouders, waarheen zij zich ook begaven. Zoo was de toestand in Montrado, Lara en Loemar.

In de onderafdeeling Singkawang daarentegen werd de mijn beschouwd als vast goed, waaraan de opgenomen gelden bij wijze van hypotheek verbonden waren. Mitsdien behield de geldschietter, bij het verlaten der mijn door den eigenaar, zijn recht daarop en kon hij haar met toestemming van Thai Kong aan anderen ter exploitatie afstaan. Op deze wijze is de Lothai¹ van Koeloor in 't bezit van vele mijn-ontginningen gekomen.

Het ligt voor de hand dat zeer weinig liefhebbers voor mijngronden gevonden werden, waarop zulk een soms zwaren schuldenlast rustte, vooral wegens de jaarlijksche vermeerdering der renten.

Hierboven werd reeds gesproken over de aan eene mijn verbonden waterwerken. Indien de eerste ontginner behoorlijk zijne verplichtingen tegenover Thai Kong nakwam, bleef hij in 't bezit dier waterwerken en gingen deze bij overlijden eveneens op zijne erfgenamen over, zelfs al werd de mijn, waartoe zij behoorden, kennelijk verlaten; maar op hem rustte dan de verplichting ze in zoodanigen toestand te onderhouden, dat anderen daarvan geene schade ondervonden of overlast kregen. Deze verplichting niet nakomende, werd hij door Thai Kong van zijn recht ontzet.

Niemand kon ooit het recht verkrijgen daarvan gebruik te maken dan met toestemming des eigenaars of na afkoop van zijn recht daarop. Het waterreservoir kon hij naar verkiezing ongebruikt laten liggen, dan wel blijven aanwenden ten eigen bate, voor de cultuur van visch of waterplanten geschikt voor varkensvoer.

Verder had hij het recht de waterleiding met de phao (patjoel) te bewerken en het daarin aanwezige goud met de doelang te winnen. Ook met het water der leidingen kon hij naar goedvinden handelen: hij kon het aanwenden voor de exploitatie van andere mijnen of ter besproeiing van gronden voor den landbouw, of ook, tijdelijk of voor altijd, tegen betaling of om niet, afstaan aan andere personen of corporatiën, enz. De daarvan te behalen voordeelen wogen echter niet op tegen de kosten van onderhoud, zoodat de eerste ontginner gewoonlijk het recht op die waterwerken aan anderen overdeed.

Uit het bovenstaande blijkt dus, dat op de mijngronden en de daarbij behorende waterwerken in den kongsitijd een zuiver bezitrecht werd uitgeoefend. De afwijking, welke gezegd wordt in de onderafdeeling Singkawang te hebben bestaan, als zoude de be-

¹ Titel voor kamponghoofd.

zitter der mijn, met daarbij behoorende werken, dezen met een soort hypotheek kunnen bezwaren, is vermoedelijk onder vreemden invloed in de laatste jaren der Thai Kong kongsi ontstaan.

Dit gewoonterecht bestaat ten huidigen dage nog. Wel zijn daarin, wegens den toenemenden achteruitgang van den mijnbouw langzamerhand eenige wijzigingen gekomen, maar in hoofdzaak is het nog hetzelfde gebleven, met dien verstande evenwel, dat sedert de opheffing der kongsi Thai Kong in het laatst van 1854 of het begin van 1855 de pachter nagenoeg in alles werd beschouwd als in de plaats van de kongsi te zijn getreden.

Hiermede komt men aan het tweede tijdvak, een overgangstijdperk, dat zich kenmerkt door:

- 1° de aanwezigheid eens pachters, op wien nagenoeg alle macht van de kongsi Thai Kong werd overgedragen.
- 2° den invloed van het Europeesche bestuur op de mijnontginningen, echter beperkt tot het meest noodzakelijke, en
- 3° de erkenning van het recht der Dajaks op de door hen ontgonnen gronden en daarmede gepaard gaande beperking van het ontginningsrecht der Chineezers op de goudhoudende gronden.

Na het einde der groote expeditie van 1854 werden de kongsi's in de afdeeling Montrado opgeheven. Daar Thai Kong, waartoe ook Lara moet worden gerekend, de meest schuldige was, werden hare kongsimijnen door het Gouvernement verbeurd verklaard en in particuliere mijnen of khak-theo's geconverteerd.

Tegen uitkeering aan den Sultan van Sambas eener schadeloosstelling nam het Gouvernement zijn recht op het heffen van belasting op de Chineesche mijnen over. Bij publicatie van den luitenant-kolonel Andresen, waarnemend Resident der Westerafdeeling van Borneo, dd. Pontianak 15 Januari 1855, werd daarop een pacht op de winstgevende goudmijnen in de assistent-residentie Montrado ingevoerd.

Bij art. 10 dier publicatie werd bepaald, dat de pachter de verbeurdverklaarde kongsimijnen voor eigen rekening kon laten bewerken; en wijders bij de artt. 2 en 3 voorgescreven, dat geen Chinees een mijn zoude mogen openen dan na daarvan, met opgave van het aantal te bezigen mijnwerkers, aangifte aan den pachter gedaan en van hem een schriftelijke vergunning bekomen te hebben.

Dit laatste gold ook van de in werking zijnde mijnen, onder bedreiging dat zij, bij niet-opvolging, door den pachter genaast

en aan anderen ter bewerking konden afgestaan worden ¹. Omtrent de hoegrootheid van de pacht, door de mijnwerkers te voldoen, was voorgeschreven, dat zij afhankelijk was van de opbrengst der mijn ² en vastgesteld werd door den pachter, hebbende deze laatste bij wanbetaling het recht bij de eerstvolgende goudlichting tegenwoordig te zijn ³. Deze bepalingen, vooral die van art. 10, moesten wegens hunne groote overeenkomst met het gewoonterecht tijdens de kongsi Thai Kong, noodzakelijk den indruk maken, dat de pachter in de plaats van die kongsi was getreden. Wel kwamen in de publicatie enkele beperkende bepalingen voor, maar deze waren van weinig of geene beteekenis, want alle contrôle van het Europeesche bestuur op de meestal afgelegen mijnen werd ten eenenmale gemist of overgelaten aan den pachter; en het wantrouwen, aan het Chineesche karakter eigen, dat alle vreemde inmenging in zaken verafschuwt, deed het overige.

De pachter van zijnen kant trachtte evenzeer alle tusschenkomst van het bestuur te voorkomen, dan wel daarvan partij te trekken indien zijn belang dat medebracht. Hij was dus — het kon niet anders — in de oogen der Chineesche mijnbouwende bevolking de persoon, door het Gouvernement bekleed met het gezag, de rechten en bevoegdheden der vroeger zoo machtige kongsi.

Aan dit begrip hecht men heden ten dage misschien niet zoo sterk meer als eertijds, wegens den toenemenden invloed van het Gouvernement, maar een feit is het o. a. dat tegenwoordig nog aan vele mijnwerkers door den pachter wordt toegestaan slechts f 0.50 of f 0.75 per maand te betalen, juist als onder Thai Kong, en dat de vrijstelling van het keukenpersoneel van de betaling der pacht nog plaats heeft.

Daar nu de pachters in den regel tot de zeer gegoede personen behoorden en zij bij de meeste mijnen financieel geïnteresseerd waren, traden zij of hunne naaste familiebetrekkingen (erfgenamen) steeds als zoodanig, of als borgen op, terwijl andere gegadigden, uit vrees voor tegenwerking of bemoeilijking zich van de pacht onthielden.

Deze omstandigheid droeg veel bij tot drukking van de mijnpacht, welker opbrengst toch reeds langzamerhand verminderde zoowel wegens den achteruitgang van den mijnbouw als wegens de

¹ Vergelijk art. 12.

² Vergelijk art. 18.

³ Vergelijk art. 19.

ontwouding van het omliggende terrein, waardoor de productiekosten, zooals boven aangetoond, tot een minimum werden teruggebracht.

Tegenwoordig moet het recht der Chineezzen op de mijngronden en de exploitatie daarvan berusten op bovenaangehaald Stbl. 1862 n° 134. Ware daaraan altijd streng de hand gehouden, zoo zoude bijna geen quaestie van het gewoonterecht, zooals zich dat heeft bewaard, meer kunnen zijn; maar dat is niet het geval geweest, zoodat de verschillende gewoonten omtrent het aanleggen en exploiteeren van mijnen door de Chineezzen zijn bestendigd.

Een der oorzaken daarvan moet m. i. gezocht worden in de bepalingen van dat Staatsbladnummer zelf, die niet overal even duidelijk, en in andere opzichten onvolledig zijn. De bemoeienis van het Europeesche bestuur bij het openen van mijnen wordt omschreven in art. 7 van genoemde verordening. Dit art. wordt echter zóó opgevat dat onder „mijnen“ slechts worden verstaan ontginningen, welke door meer dan één persoon worden bewerkt, zoodat alleen werkende personen, zonder tusschenkomst van het bestuur, hunne goudgraverijen kunnen openen, mits zich houdende aan de in de 3e alinea van dat artikel voorkomende beperkende bepalingen, en tevens de belasting aan den pachter betalende.

Deze onderscheiding heeft echter hoegenaamd geen nut. Vele mijnontginningen, door meerdere personen bewerkt, verlopen, om later in handen te komen van alleen werkende personen, terwijl exploitatiën van deze laatsten, bij groote produktiviteit, met toestemming van den eersten ontginner, in vereenigingen van meerdere mijnwerkers wordt geconverteerd, zooals de mijn Thai-nam-kong-poi bij Salinsé, of de eerste ontginner eenige koeli's in dienst neemt, werkende op vast loon of op aandeelen, zooals in de Oloengmijn te Sikarim. ¹

Wegens de meestal ver afgelegen ligging der mijnen komt dit alles hoogst zelden ter kennis van het bestuur. Het komt mij daarom wenschelijk voor de onderscheiding tusschen mijnen en alleen werkende personen te doen vervallen en voor de in gebruikneming van gronden voor mijnbouw de vergunning van het bestuur als vereischte te stellen.

In diezelfde alinea 3 van art. 7 wordt gesproken van „grenzen der gronden“, aan vereenigingen of ondernemers tot ontginning

¹ Dikwijls ook zijn het voorloopige onderzoekingen van den grond, om zich te overtuigen of hij goudhoudend is, maar waarvoor geen vergunning vereischt wordt. Beantwoordt die grond aan den mensch, dan blijft men doorwerken zonder de vereischte vergunning te vragen.

aangewezen. In verband met het voorkomende in art. 9 zullen de aanvragers tot ontginning een opgaaf der grenzen behooren over te leggen, waarvan melding wordt gemaakt in die vergunning, die volgens de bewoordingen van art. 11 schriftelijk door het hoofd van plaatselijk bestuur wordt afgegeven. Dit laatste heeft evenwel nooit of althans hoogst zelden plaats gehad, maar geschiedde steeds door den pachter, soms nadat „mondelinge” toestemming van het plaatselijk bestuur was verkregen. Bovendien bestaan er, zooals wij gezien hebben, geen bepaalde, duidelijk aangewezen grenzen der tot ontginning bestemde gronden, zoodat die ook niet kunnen opgegeven worden.

Het eenige middel om aan dezen toestand een einde te maken en daardoor den nog steeds grooten invloed des pachters te fnuiken, is m. i. om in navolging van art. 5 der boven aangehaalde publicatie, een straf te stellen op het in gebruik nemen van gronden zonder toestemming van het plaatselijke bestuur. Die strafbepaling zou toepasselijk moeten zijn zoowel op den mijnwerker als op den pachter, indien vergunningen tot mijnontginning verzocht of verleend werden buiten voorkennis van het plaatselijk bestuur. ¹

Verder werd bij art. 9 van Stbl. 1862 n° 134 de bepaling, voorkomende in art. 7 der publicatie, overgenomen, dat „mijnontginnings door Chineezers niet worden toegestaan op gronden in de nabijheid der Dajaksche en Maleische kampongs, noch in de nabijheid van ladangs door Dajaks of Maleiers ontgonnen of bewerkt. Evenmin wordt aan Dajaks of aan Maleiers toegestaan mijnen aan te leggen in de nabijheid van Chineesche kampongs of gronden, door Chineezers ontgonnen of bewerkt. ²

Dat artikel, ware het doeltreffend en noodig, zoude in elk geval eenigszins anders moeten luiden. Daar ook de Dajaks in de

¹ De contrôle zal echter altijd zeer moeilijk zijn wegens de verwijderde ligging der mijnen, die er niet op is verbeterd nu bij de reorganisatie, voorkomende in Stbl. 1895 n° 75, de onderafdeelingen Singkawang en Bengkajang grooter zijn geworden.

² De aanwezigheid van Chineezers in de nabijheid van Dajaks is oneindig gunstiger dan die der Maleiers. De eersten behandelen hen meer als hun gelijken, dat van de Maleiers niet kan gezegd worden. De Chineezers drijven in de buurt van Dajaks eenigen kleinhandel en voorzien hen alzoo van hunne eerste levensbehoeften, terwijl de Maleiers hen beschouwen als wezens van lagere orde, „des gens taillables à merci”. Bovendien vermengen de Chineezers zich met de Dajaksche vrouwen, tengevolge waarvan zij als 't ware hare geheele familie onder hun protectoraat nemen. Ook spreken nagenoeg alle Dajaks in de buurt eener Chineesche vestiging de Chineesche taal.

onderafdeeling Singkawang en Bengkajang mijnen — zooals te Padjintën en Pakèn — en sawah's bezitten, zoude de eerste alinea in den zin van de tweede moeten worden gewijzigd. Het artikel is echter m. i. noch doeltreffend, noch noodig, en zou dus zeer gevoegelijk kunnen vervallen.

Weinige uitzonderingen daargelaten, leggen de Dajaks zich nog altijd toe op den rooibouw en verwisselen dientengevolge voortdurend van grond. Het gevolg daarvan is bijv. dat een Chineesche mijn, toegestaan op grooten afstand van Dajaksche ladangs, het volgende jaar juist tusschen nieuw aangelegde ladangs komen te liggen.

Van de Dajaksche kampongs geldt hetzelfde, hoewel het verwisselen van woning natuurlijk niet zoo dikwijls plaats heeft als dat van ladangs.¹

Het artikel opgevat als een regel, waaraan zich het plaatselijk bestuur bij de afgifte van vergunningen volgens art. 7 alinea 1 moet houden, alsook de alleen werkende personen volgens art. 7 alinea 3, ligt — wat het plaatselijk bestuur betreft — al eenigszins opgesloten in genoemd art. 7.

Houden de alleen werkende personen zich niet aan de bepaling, dan wordt toch het plaatselijk bestuur daarin gemoeid, ten minste als partijen zich niet met elkaar en den pachter kunnen verstaan, zoodat het er buiten gehouden blijft, waartoe men te eerder overgaat wegens de afgelegenheid der mijn, en de groote kosten verbonden aan het heen en weer reizen naar den bestuurszetel, terwijl de Chineezzen bovendien, zooals reeds gezegd, wars zijn van alle bestuursinmenging. Het zou dus beter zijn art. 9 te doen vervallen en art. 7 in den boven omschreven zin te wijzigen.

Dat het doel met het voorgeschrevene in art. 9 ook niet bereikt wordt, blijkt uit het feit, dat soms Dajaks en Chineezzen samen goud graven of Chineezzen Dajaksche koeli's in dienst nemen.²

¹ De plaatsen waar Dajaksche kampongs gestaan hebben, worden „pantang” en mogen gedurende een zeker aantal jaren en tot zekere grenzen niet aangeroerd worden. Ditzelfde begrip van „pantang” schijnen ook de Chineezzen te hebben, bijv. ten aanzien der oostzijde van den berg Pasi bij de Thai-Phak-kwoeng d. i. den tempel te Koelor.

² Deze koeli's zijn goedkoop en werken nagenoeg even hard als Chineezzen; een Chineesche koeli ontvangt per dag f 0.75 à f 0.80 + kost en meestal vrije woning; een Dajaksche koeli f 0.50 + kost en zonder vrije woning. De heer R. Liddelw „manager of the Sambas exploration Comp^y lim^{td}” te Boedok, werkt bij voorkeur met Dajaks. Voor het maken van tunnels en schachten kon hij, op zekere diepte gekomen, zelfs geen Chinees meer bekommen. Ditzelfde was ook wel eerst het geval met de Dajaks, maar met een weinig zachten dwang lieten zij zich toch bewegen door te werken, vooral nadat zij van het Europeesche mijnpersoneel gezien hadden, dat daaraan hoegenaamd geene gevaren van welken aard ook waren verboden.

Waarom wel voor Chineezzen en niet voor Maleiers de beperkende bepalingen ten opzichte der Dajaksche ladangs en kampongs bestaan, is niet te motiveeren. Die beperkingen zouden eerder voor Maleiers dan voor Chineezzen moeten gelden, daar deze laatste de Dajaks meer als hun gelijken behandelen dan de eerste, die hen als onrein verafschuwden.

Eindelijk spreekt art. 5 van de belasting, niet verschuldigd in geval de werkzaamheden worden gestaakt wegens rampen van hooger hand, mits van die staking door belanghebbende wordt kennis gegeven enz.

Deze staking wordt echter nooit aan het Europeesche bestuur gerapporteerd omdat men, gewoonlijk totaal geruineerd, eenvoudig het land verlaat, om elders iets anders te beginnen. Van de hervatting der werkzaamheden ontvangt slechts de pachter, of zijn in de nabijheid wonende handlanger of zetbaas eenig bericht. Beide, zoowel de staking als de hervatting, zijn dus precies hetzelfde gebleven als gebruikelijk tijdens het Thai Kong bestuur.

Deze tijdelijke stakingen komen dikwijls voor in mijnen, die afhankelijk zijn van den regen, wegens onvoldoende capaciteit van het waterreservoir, bijv. in het lothaischap Koelor en de thans verlaten mijnen aan den ouden grooten weg van Singkawang over Lohowang naar Montrado.

De mijnwerkers besteden dan een gedeelte van het jaar aan den mijnbouw, het andere gedeelte aan de cultuur van rijst of andere voedingsgewassen.

Hierboven werd, bij het bespreken van het tweede tijdperk, aan het slot daarvan gezegd, dat de pachter, hetzij als zoodanig, of als borg, bij de meeste mijnen financieel geïnteresseerd was. Die toestand bestaat tegenwoordig nog. Door het verstrekken, gewoonlijk van geldelijke voorschotten, heeft de pachter een overwegenden invloed op de mijnontginningen verkregen, zooals bijv. gebleken is bij den overleden lothai van Sampasa.

Ongetwijfeld heeft dit bij den tegenwoordigen stand van den mijnbouw zijn nut, daar juist door die inmenging des pachters vele mijnen in staat gesteld worden door te werken, hetgeen anders onmogelijk zoude zijn en dus een zeer nadeeligen invloed op de pacht zoude hebben.

Te ontkennen is het echter niet, dat deze omstandigheid tevens bijdraagt dat vele liefhebbers voor de mijnpacht zich bij de verpachting van mededinging onthouden. Nu is wel bij art. 13 op

straffe van geldboete, alle inmenging der pachters in mijnexploitatie verboden, maar dergelijke handelingen komen nimmer ter kennis van het Bestuur, om reden partijen bij de niet-openbaarmaking daarvan belang hebben en het bewijs voor die inmenging slechts uit de door hen aangehouden boeken kan geleverd worden.

Omtrent het ontginningsrecht der Chineesche landbouwers, zooals dat algemeen wordt erkend, kan het navolgende worden medegedeeld.

Ook dit gewoonterecht werd vroeger beheerscht door hetgeen dienaangaande in den kongsitijd bestond. Dezelfde voorwaarden, waarop aan Chineezzen gronden voor den mijnbouw werden afgestaan, golden ook voor den landbouw, mits de verschuldigde belasting aan grondhuur betaald werd.

Daar de foei's of kongsi's zuivere mijnwerkers-vereenigingen waren, hielden slechts weinige personen zich met landbouw bezig en niet meer dan noodig was om in de behoeften der mijnbouwende bevolking te voorzien, voorzoover zulks niet voldoende door den handel geschiedde.

Bij voorkeur legde men zich toe op de rijsteeltuur, zoowel op droge (ladangs) als op natte gronden (sawahs). Zonder zich veel te bekreunen om de rechten der Dajaks, wien feitelijk alle gronden in de drie onderafdeelingen behooren, werden, na bekomen vergunning der kongsi, tot dat einde vele djermai's en rawahs in sawahs herschapen, terwijl de zware boschgronden slechts aan den ladangbouw werden dienstbaar gemaakt.

Uitgezonderd op deze laatste, welke, zoodra zij verlaten werden, terstond met de daarop geplante vruchtboomen aan de kongsi vervielen, oefende iedere Chineesche landbouwer op den door hem geoccupeerden grond zulk een vast recht uit, dat die grond zonder de minste bemoeienis van het kongsibestuur kon worden verkocht, geruild, weggeschonken, verhuurd of geërfd; maar ook dit recht was onder de kongsi zeer onzeker.

Na de invoering van het Europeesch bestuur in 1854 heeft het echter meer stabiliteit gekregen, vooral toen de mijnbouw, waaraan vroeger alles werd dienstbaar gemaakt, langzaam maar zeker achteruitging en de landbouw meer en meer het hoofdbedrijf der bevolking werd.

Dat gewoonterecht op de landbouwgronden bestaat tegenwoordig nog, met dit onderscheid, dat onder den invloed van het Europeesche

bestuur de rechten van anderen, vooral der Dajaks, meer en beter geëerbiedigd worden.

Wil een Chinees een nieuw stuk grond ontginnen of zijn tegenwoordig terrein uitbreiden, dan koopt of huurt hij het gewenschte land. Wordt dit door geen bepaald persoon gebruikt, zooals de verlaten Dajaksche ladangs (djermai's), die bij den in zwang zijnden roofbouw eerst na eenige jaren weer bebouwd kunnen worden, zoo bespreekt de Chinees dit of eerst met den vroegeren occupant, of wel hij begint terstond zijne voorbereidende werkzaamheden.

Tegen deze voorgenomen ontginning komen nu of de Dajaks in verzet, als zij nl. die gronden niet willen afstaan, of zij doen afstand van hunne rechten tegen een bepaalde schadeloosstelling. Dit laatste heeft meestal plaats met gronden geschikt voor sawah's; na afkoop gaan die rechten geheel op den kooper over.

Wil een Chinees een ladang aanleggen op gronden aan Dajaks toebehoorende, zoo kan hij aan zijn plan gevolg geven door een soort huur te betalen, op te brengen in natura.

Dikwijls echter worden gronden door Chineezzen ontgonnen zonder de minste tegenwerking van, of schadeloosstelling aan de Dajaks. Dat geschiedt meestal in de onderafdeeling Singkawang, of met terreinen langs de groote wegen, daar de Dajaks voor hun roofbouw de voorkeur geven aan berghellingen of afgelegen streken.

Het schijnt dat in de onderafdeelingen Montrado en Bengkajang voor de ontginning van sawahs en ladangs, evenmin als voor den aanleg van peper-, gambir- of andere tuinen, vergunning van het bestuur gevraagd wordt.¹ In de onderafdeeling Singkawang is

¹ Dit is vermoedelijk hieraan toe te schrijven, dat in die onderafdeelingen ruimschoots gronden aanwezig zijn, terwijl het aantal Chineezzen betrekkelijk gering is. De sterkte der Chineesche bevolking in de geheele afdeeling bedroeg in 1892, zijnde de laatste, waarover mij gegevens ten dienste staan, als volgt:

<i>Onderafdeeling</i>	mannen.	vrouwen.	kinderen.	TOTAAL.
Singkawang	1861	1160	2075	5096
Montrado	1631	1179	1930	4740
Bengkajang	1073	779	1378	3230
Afdeeling Montrado .	4565	3118	5383	13066

terwijl de volgende cijfers een vergelijkend overzicht geven van de sterkte der geheele bevolking en hare bestanddeelen:

<i>Onderafdeeling.</i>	Chineezzen.	Kling's.	Dajaks.	Maleiers.	Boegineezen.	TOTAAL.
Singkawang .	5096	100	955	2858	85	9094
Montrado .	4740	3	3508	34	1	8286
Bengkajang .	3230	1	6457	366	—	10054
Afdeeling . .	13066	104	10920	3258	86	27434

dit echter wel het geval, omdat men vreest in moeilijkheden met de Maleiers te geraken en gevaar te loopen al het aan de ontginning besteede werk en geld te zien verloren gaan. Ook neemt de bevolking daar steeds toe, vooral langs de kuststreken, zoodat er betrekkelijk weinig bouwgronden meer aanwezig zijn, terwijl bovendien daar weinig Dajaks gevonden worden. Daar de Maleiers hierbij een zeer groot obstructionisme aan den dag leggen, is dit een groote hinderpaal voor de uitbreiding van den Chineeschen landbouw.

Van den overgang van dat ontginningsrecht op een ander wordt nergens, ook niet in de onderafdeeling Singkawang, aan het bestuur kennis gegeven. Dat recht eenmaal verkregen hebbende, laat men doorgaans de ladangs één jaar, de sawahs twee jaren braak liggen om uit te zuren, gedurende welken tijd natuurlijk niemand anders dan de eigenaar op die gronden eenige aanspraken kan doen gelden. ¹

Zoolang de eigenaar de door hem geoccupeerde gronden bewerkt, verliest hij nimmer zijne rechten daarop, tenzij krachtens een vonnis overeenkomstig de wettelijke bepalingen. Bewerkt hij die gronden niet gedurende den tijd van drie achtereenvolgende jaren, dan worden zij geacht tot den natuurstaat te zijn teruggekeerd, en vervallen zij, met uitzondering van de daarop geplante vruchtboomen, weer aan de Dajaksche kampong, waartoe zij behoord hebben. ² Eerst na acht of tien jaren kunnen zij weer voor ladangs gebezigd worden, wordende zij voor dien tijd daartoe ongeschikt geacht.

De Chineesche landbouwer erkent volkomen de beschikking over den grond door het sultansbestuur, of beter, zooals hij het noemt, door het Gouvernement. ³ Heeft hij echter eenmaal het ontgin-

¹ Terreinen, waarop oerwouden gestaan hebben, laat men, na het vellen en afbranden van het hout, ruim één jaar braak liggen. Binnen dien tijd wordt de grond, wegens de zurende sappen van het hout, ongeschikt geacht voor den sawahbouw. Dit is o. m. het geval in de geheele Selakaoe streek en bij Telok Soewa.

² Bij eventueel tijdelijk vertrek naar China of om andere redenen ontduiken de Chineezen dezen driejarigen termijn door hunne sawah's vooraf aan stamgenooten, bloedverwanten of andere personen te verkoopen, te verpanden of in bruikleen te geven.

³ De Chineezen bekommeren zich nog altijd zeer weinig om het Sultansbestuur, en dan nog uit vrees voor het Gouvernement. Ditzelfde is ook het geval met de Dajaks, die menigmaal den besturende ambtenaren hun verlangen te kennen geven directe gouvernements-onderdanen te worden. Omtrent bevelen, door des Sultans gecommitteerde te Singkawang of zijne

gingsrecht verkregen, dan kan die beschikking niet anders als met zijne toestemming en na afkoop van zijn recht plaats hebben.

Het is hier misschien de plaats met een enkel woord te spreken over een ingeslopen gebruik, in strijd met het zooeven vermelde. In art. 14 van het contract, door het Gouvernement met den Sultan en rijks grooten van Sambas gesloten, staat geschreven: „voor Chineezers „enz. meer dan 20 bouws grond per persoon of per corporatie „bewerkende, wordt het aan den vorst verschuldigde in overleg „met het bestuur geregeld, maar zal dat verschuldigde nimmer „meer bedragen dan één gulden 'sjaars.“

Nu is het sinds tal van jaren bij het inlandsch zelfbestuur gewoonte geworden om, bij nalatigheid der belastingschuldigen in de betaling, de hand te leggen op den grond waarop zij het ontginningsrecht hadden verkregen, tot zoolang het den vorst verschuldigde is aangezuiverd.

Deze toestand is onwettig en strekt niet tot aanmoediging van den Chineeschen landbouw. Een rechtsvervolging door den Sultan, of van zijnentwege, door den gecommiteerde, behoorde ingesteld bij den betrokken magistraat of den landraad te Singkawang, naar gelang van het bedrag der vordering.

In het eerste geval zou geen persoon te vinden zijn die, krachtens art. 5 van het reglement op het rechtswezen in dit gewest, zitting zoude willen of kunnen nemen in een geschil, waarin de Sultan van Sambas partij is; in het laatste geval zou de gecommiteerde — krachtens art. 27 van bedoeld reglement, het oudste lid van den landraad — alzoo tevens partij moeten zijn.

Vermoedelijk is het aan deze omstandigheid toe te schrijven, dat het inlandsch zelfbestuur, ten einde de bovenvermelde moeilijkheden te voorkomen, den onwettigen middenweg heeft verkozen.

Ten behoeve van den landbouw, speciaal de natte rijstcultuur, worden vooral in de onderafdeeling Singkawang waterleidingen, dikwijls van groote lengte, gegraven, zooals te Koeloor. Zij worden aangelegd zoowel door alleen werkende personen, als door eenige belanghebbenden samen, door het afdammen van kleine riviertjes en beekjes, en zonder eenige voorkennis van het Bestuur.¹

districtshoofden te Montrado of Bengkajang gegeven, andere zaken rakende dan de hassil, kwamen zij eerst bij het Europeesch bestuur op clandestiene wijze om inlichtingen vragen.

¹ In het lothaischap Koeloor werd in 1892 op mijn last een groote waterleiding uit den kongsitijd — welke na de expeditie van 1854 wegens volks-

Zoolang men de leiding onderhoudt en zorgt daardoor geene schade aan anderen te veroorzaken, kan, zelfs na overdracht van het ontginningsrecht op den grond, tot de besproeiing waarvan zij moet dienen, daarmede gehandeld worden naar verkiezing, even als hierboven is beschreven ten aanzien der waterleidingen ten behoeve van mijnontginningen.

Weltevreden, October 1899.

verloop niet meer werd gebruikt en dus geheel was verstopt en dichtgegroeid — wederom geopend, waardoor $\pm$ 50 bouws sawah weder konden worden geïrrigeerd.